

Ο ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ευρωπαϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική φθάνει στην Ελλάδα με την ανάκτηση της ανεξαρτησίας της, η οποία δεν είναι τυχαίο ότι επιτεύχθηκε την εποχή ακριβώς που η αναβίωση της ελληνικής τέχνης στις ευρωπαϊκές χώρες βρισκόταν στην ακμή της.

Η Ελλάδα έγινε ανεξάρτητη στις 15 Φεβρουαρίου 1830 σε μια εποχή που ο κλασικισμός είχε ήδη δώσει αξιόλογα δείγματα στην αρχιτεκτονική

Το έδαφος για την ανάπτυξη της αρχιτεκτονικής ήταν πρόσφορο. Πρώτον οι Έλληνες επηρεασμένοι από τα φιλελληνικά δείγματα υπέρ της επανάστασης είχαν εναποθέσει στους ξένους τις ελπίδες για καλύτερη-

ση της ζωής τους και επομένως δέχονταν με ενθουσια-

σμό τον κλασικισμό που έφεραν αυτοί. Δεύτερο και σημαντικότερο ίσως ο νεοκλασικισμός που στα μάτια των Ελλήνων ήταν «ελληνικός» μια και θύμιζε

Αρχαία

Ελλάδα, ήταν βαθιά κολακευτικό και τονωτικό για την υπερηφάνια τους που μετά από τέσσερις αιώνες σκλαβιά ήταν πληγωμένη .

Η μόνιμη παρουσία πολλών Βαυαρών και τεχνικών ως το τέλος του 1843 αλλά και η περιοδική μετάκληση διαφόρων πάλι Ευρωπαίων

κυρίως Γερμανών αρχιτεκτόνων για να τους ανατεθούν συγκεκριμένα έργα ήταν αποφασιστική για την κατεύθυνση που ακολούθησε η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα .

Ο Σόλων Κυδωνιάτης διακρίνει τρεις περιόδους νεοκλασικισμού:

■ Α Πρώιμη περίοδος ,με έργα Κλεάνθη ,Κάλκου ,και Gartner(εποχή Όθωνα)

■ Β Κορυφαία με έργα των αδελφών Χάνσεν και του Καυταντζόγλου.(μέχρι και το τέλος του 19^{ου} αιώνα)

■ Γ Κάμψη:εποχή του Τσίλλερ .(τέλος 19^{ου} αιώνα –δυο πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα)

Τα πρώτα βήματα της αρχιτεκτονικής αυτής συμπίπτουν με την εγκαθίδρυση της Βασιλείας του Όθωνα και πιο συγκεκριμένα, αφ' ενός με την μόνιμη παρουσία πολλών Βαυαρών μηχανικών και τεχνιτών ως το 1843 και αφ' ετέρου, με την περιοδική πρόσκληση διαφόρων πάλι ευρωπαίων, κυρίως Γερμανών αρχιτεκτόνων για να τους ανατεθούν συγκεκριμένα έργα στην Ελλάδα. Με αυτόν τον τρόπο σχεδιάστηκε και χτίστηκε ένα μεγάλο μέρος από τα σημαντικότερα νεοκλασικά μνημεία της σύγχρονης Ελλάδας. Αυτά με την σειρά τους –μαζί με τα αρχαία ελληνικά μνημεία- αποτελέσαν διαρκείς πηγές έμπνευσης για τους έλληνες μηχανικούς και τεχνίτες.

Φυσικό ήταν την εποχή εκείνη οι Βαυαροί να έχουν τον πρώτο λόγο στους τομείς της

πολιτιστικής αγωγής, έκφρασης και αρχιτεκτονικής. Ντύσιμο, κοινωνική συμπεριφορά, χοροί, βεγγέρες, επιτηδευμένοι τρόποι, ήταν πράγματα που έγιναν άμεσα αποδεκτά από την ελληνική κοινωνία. Οι Βαυαροί ήταν οι εισηγητές του ευρωπαϊκού συρμού που ίσχυε έξω από την μικρή Βαλκανική Ελλάδα τότε. Ό,τι έφθανε από την Ευρώπη φάνταζε και λαμποκοπούσε ενώ ό,τι ήταν ντόπιο ήταν περιφρονημένο.

Ο νεοκλασικός ρυθμός ήταν ουσιαστικά προϊόν του Ρομαντικού ευρωπαϊκού κινήματος χωρίς παλμό και δική του ζωή. Ψυχρό και εγκεφαλικό κατασκεύασμα της δυτικής κουλτούρας και των οραματισμών των κεντροευρωπαίων ηγεμόνων. Στην βάση του ήταν εκλεκτικισμός, διανθισμένος όμως με τα στοιχεία της αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής περιόδου. Στο σύνολό του ήταν μία πορεία (200 ετών περίπου) καλλιτεχνικής δημιουργίας που περιέλαβε στο χώρο του όλες τις εικαστικές τέχνες (ζωγραφική, αρχιτεκτονική αλλά και ποίηση).

Να διευκρινιστεί εδώ ότι η έννοια κλασικός δεν προσδιορίζει μία χρονική περίοδο. Είναι έννοια αισθητική που δηλώνει το καλύτερο που υπάρχει σε κάθε είδος τέχνης και την υψηλή ποιότητα.

Ο νεοκλασικισμός στην αρχιτεκτονική όπως τον επέβαλαν οι Βαυαροί στην Ελλάδα, ήταν ρυθμός μνημειακός, βαρύς, κλειστός, συμμετρικός και

πολύ καταθλιπτικός για τον ελληνικό χώρο και το ελλαδικό φως.

Ο νεοκλασικισμός όμως για την ελληνική ιδεολογία σήμαινε την επανασύνδεση και ταύτιση με την ένδοξη αρχαιότητά του και όχι την ηθική ανανέωση ή εξυγίανση, όπως συνέβαινε στην Ευρώπη. Έτσι βλέπουμε την ιδιοσυγκρασία του νεοέλληνα της εποχής να μεταμορφώνει σε ζωντανό, γαλήνιο και ισορροπημένο δημιούργημα το ψυχρό και εγκεφαλικό κατασκεύασμα της Ευρώπης.

Είναι αλήθεια λοιπόν ότι οι ξένοι αρχιτέκτονες πρωτοέφεραν εδώ το νεοκλασικισμό, είναι όμως εξίσου αληθινό ότι σε κανένα άλλο μέρος της γης δεν ήταν πιο ταιριαστός όσο στην Ελλάδα, ιδιαίτερα με την τελική μορφή που πήρε εδώ ήταν τόσο ταιριαστός που θα έλεγε κανείς ότι έγινε γι' αυτόν.

Χαρακτηριστικά ο Γιάννης Τσαρούχης στο βιβλίο του «έργο του Παρθένη» (Νέα Εστία 1966), αναφέρει: «... κι αν ακόμα είχαν χαθεί όλα τα ίχνη της κλασικής αρχιτεκτονικής, κι αν ακόμα ποτέ οι Γερμανοί δεν έφεραν εδώ τον νεοκλασικισμό, οι ευαίσθητοι αρχιτέκτονες θα τον ανακάλυπταν με άλλη μορφή άλλα με την ίδια ουσία αναγκασμένοι να αντιμετωπίσουν το ελληνικό φως....». Η άποψη αυτή δεν παύει όμως να είναι μια απλή υπόθεση, μια και πολλοί παράγοντες παίζουν συνήθως σημαντικό ρόλο.

Γεγονός πάντως είναι ότι ο νεοκλασικισμός επικράτησε στην νεοελληνική δόμηση κοντά έναν ολόκληρο αιώνα, και όχι μόνο μέσα στα αστικά μας κέντρα, αλλά και στην ύπαιθρο, σε ανύποπτες περιοχές του ελληνικού χώρου που άλλοι τρόποι δόμησης είχαν στέρεες ρίζες.

Οι λόγοι για τους οποίους η ευρωπαϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική βρήκε άμεση ανταπόκριση και διαδόθηκε σε ολόκληρο τον ελληνικό χώρο είναι κυρίως τρεις. Ο πρώτος είναι το γεγονός ότι η κλασική παράδοση ήταν πάντοτε ζωντανή και παρούσα στην ελληνική αρχιτεκτονική. Τα υλικά, οι τρόποι δόμησης, οι κτιριολογικοί τύποι, η διάταξη των όγκων, το σχήμα των ανοιγμάτων, αλλά ακόμα και διακοσμητικές αρχιτεκτονικές μορφές –όσο απλουστευμένες κι αν ήταν- όλα είναι στοιχεία βασικά που είχαν επιζήσει μέσα από τους αιώνες.

Δεύτερος λόγος είναι ότι τα αρχαία ελληνικά πρότυπα τα οποία ήταν πηγή έμπνευσης και δημιουργίας για τους νεοκλασικιστές αρχιτέκτονες μπορούσαν να μελετηθούν εύκολα και άμεσα χωρίς να χάσουν τα βασικά στοιχεία τους.

Τρίτος και βασικότερος λόγος είναι ότι οι έλληνες τόσο οι απελευθερωμένοι όσο και οι ακόμα υπόδουλοι αναζητούσαν την εθνική τους ταυτότητα. Φυσικό ήταν λοιπόν να δεχθούν με ενθουσιασμό μορφές τέχνης που πήγαζαν άμεσα από την πιο λαμπρή περίοδο της ιστορίας τους, την οποία άλλωστε την εποχή εκείνη θαύμαζαν όλοι οι

ευρωπαίοι. Με την κλασική Ελλάδα επιθυμούσαν οι έλληνες του 19^{ου} αιώνα να συνδεθούν, αυτήν ονειρεύονταν και αυτήν ήθελαν να ξαναζωντανέψουν. Στα πλαίσια αυτά τα βαυαρικά κτίσματα παρείχαν ψευδαίσθηση ελληνικότητας, ικανοποιούσαν την νεοαποκτημένη αστική νοοτροπία και κάλυπταν ενδόμυχες απαιτήσεις μέσα από την μορφή: αναλογίες, αυστηρότητα ύφους, μνημειακή εμφάνιση, προβολή του χρήστη.

Τα πρώτα κτίρια της Αθήνας ήταν μνημειώδη (Πανεπιστήμιο, Ανάκτορα) για να δώσουν γρήγορα την εικόνα πρωτεύουσας στο ερειπωμένο χωριό που λεγόταν Αθήνα. Έτσι όλα τα κτίρια της περιόδου αυτής είτε με απλές επιφάνειες στην πρόσοψη είτε με πλούσια διακόσμηση διατηρούν την αληθινή τους οικοδομική έκφραση. Παντού υπάρχει η πέτρινη ή μαρμάρινη βάση του κτιρίου, τα τόφια μαρμάρινα σκαλοπάτια, οι πορτοσιές όπως επίσης και τα μπαλκόνια με τα διακοσμητικά φουρούσια. Εκείνο όμως που χαρακτηρίζει τα νεοκλασικά κτίρια (ακόμη και τα πιο φτωχικά) είναι τα διακοσμητικά ανθέμωτα πήλινα ακροκέραμα που σαν γιρλάντα στεφανώνουν το περίγραμμα της στέγης.

Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην πρόσοψη του κτιρίου που είναι αυστηρά συμμετρική. Παρατηρούμε αρμονικά σύνολα που περιέχουν ανισοΰψεις «ουρανογραμμές», εσοχές όπου μέσα σε αυτές τοποθετούνται αγάλματα γύψινα ή μαρμάρινα γλυπτά αγαλματίδια στις στέγες,

σιδεριές και μάρμαρο. Παράλληλα χρησιμοποιείται η «κλασική» μέθοδος για την οπτική υπογράμμιση του μεσαίου τμήματος στην πρόσοψη δημιουργώντας μία ελαφριά προεξοχή στο κεντρικό σώμα του κτιρίου, διακοσμημένη με κολόνες και αετωματική στέψη.

Επίσης βασικό στοιχείο της πρόσοψης είναι και ο εξώστης. Αυτός κατά κανόνα κατασκευαζόταν τζαμωτός κλειστός, κάποτε ανοικτός σκεπαστός, σπάνια με την όψη ανοιχτού μπαλκονιού με μαρμαρένια φουρούσια και με τους γνωστούς καράβλους στα κιγκλιδώματα.

Άλλα στοιχεία των νεοκλασικών κτιρίων ήταν τα ανεπανάληπτα κεραμικά, οι χειροποίητες μεταλλοτεχνίες, οι τοιχογραφίες, τα αετώματα, οι κορνίζες, οι παραστάδες με τα κιονόκρανα, οι καμάρες, οι διακοσμητικές οριζόντιες ζώνες στην μέση της κατασκευής ή πάνω από τα κιονόκρανα (επιστύλια), οι γεισίποδες, οι θριγκοί, οι πεσσοί και τα κολονάκια στις ποδιές των παραθύρων ή και στα στηθαία των δωματίων. Θα ήταν παράληψη όμως να μην αναφέρουμε ένα από τα βασικότερα στοιχεία που αναδεικνύει την ολοκληρωμένη άποψη του κτιρίου, αναφερόμαστε στο χρώμα που χρησιμοποιήθηκε συνειδητά από την νεοκλασική αρχιτεκτονική είτε σαν στοιχείο ενοποίησης όλης της σύνθεσης είτε σαν στοιχείο που αναδεικνύει κάθε μέρος της σύνθεσης στον ξεχωριστό του ρόλο μέσα σε αυτή. Οι χρωματισμοί που

χρησιμοποιήθηκαν ήταν σε απαλούς ωχρούς ρόδιους ή γαλανούς τόνους.

Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν ήταν: μάρμαρο από την Πεντέλη, πωρόλιθος από την Αίγινα, ωμόπλινθος από το Αττικό χώμα. Και μόνο όπου χρειαζόταν γεφύρωση ανοιγμάτων έφερναν σίδηρο και ξυλεία από το εξωτερικό, κυρίως από την Τεργέστη.

Οι μικροαστοί, οι έμποροι, οι βιοτέχνες, οι εργάτες και άλλοι, δεν ήταν δυνατόν να μείνουν ασυγκίνητοι μπροστά σε αυτό που η κυρίαρχη τάξη είχε ασπαστεί. Τα κριτήρια και οι φιλοδοξίες ταυτίζονταν, άλλο αν οι μικροεισοδηματίες δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν στις μεγάλες οικονομικές απαιτήσεις του ρυθμού. Έτσι μιμούνται το νεοκλασικό μέγαρο αφού δε μπορούν να το φθάσουν.

Αντικαθιστούν τα βαριά μαρμάρινα μέλη (αγάλματα, πιάστρα, ακροκέραμα) με κεραμικά. Φτιάχνουν τα κυμάτια, τις προεξοχές, τις γλυφές κ.τ.λ. με γύψο και σοβά ενισχυμένο με γιδότριχες, βάφουν με λαδομπογιά στον τοίχο απομιμήσεις και καταργούν τα μη απαραίτητα, για να απλουστεύσουν τις φόρμες. Φέρνουν έτσι την κατασκευή στα μέτρα του δικού τους μάστορα. Επίσης γίνεται μετάπλαση του ρυθμού και προσαρμογή μέσα στα μέτρα του Έλληνα μικροαστού, που παντρεύει τα απαραίτητα στοιχεία του νεοκλασικισμού, με όσα δοκιμασμένα ο ίδιος

είχε συναποκομίσει από παλαιότερες χρήσεις και εφαρμογές της παραδοσιακής κατασκευής.

Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι η λαϊκή νεοκλασική αρχιτεκτονική δημιούργησε διαφοροποιήσεις στην παραδοσιακή διαδικασία παραγωγής δομημένου χώρου οι οποίες εντοπίζονται στα εξής σημεία: α) από την κληρονομικά μεταβιβαζόμενη γνώση της κατασκευής μέσα από τις συντεχνίες της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, στην ακαδημαϊκή γνωσιολογία του πανεπιστημιακού κύκλου. β) Από τον επιτόπου αυτοσχεδιασμό, στον προσχεδιασμό του γραφείου. γ) Από τον ρασιοναλισμό των οικιστικών συνόλων, στην μοναδικότητα του έντεχνου έργου-μνημείου. δ) Από τις επιλύσεις με βάση τις τοπικές δυνατότητες και παροχές στις ευρύτερες επιλογές μέσων που επεκτείνονται μέχρι τον συμβολισμό. ε) Από τον πλουραλισμό της παραδοσιακής διαδικασίας, στην εφευρετικότητα του ενός και στ) από την προσαρμοστικότητα των οικιστικών «παραδοσιακών» συνόλων, στις ανάγκες της κοινωνικής ομάδας, στην υπακοή του κοινωνικού συνόλου, στην υλοποιημένη ιδεολογία του αρχιτέκτονα.

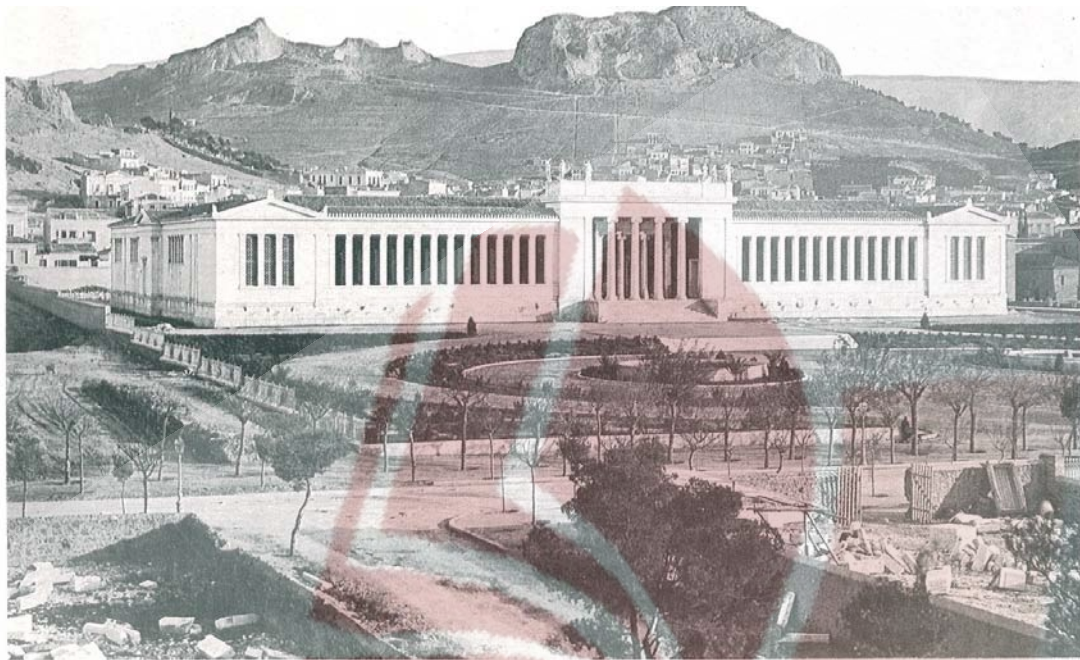
Έτσι λοιπόν βλέπουμε να εμφανίζονται οι κλειστές αυλές με τα ξυλοκατασκευασμένα περιστύλια, συνδυασμός από στέγες με κεραμίδια και δώμα, σκάλες εξωτερικές, ανοιχτοί περιμετρικοί διάδρομοι στους οποίους «βλέπουν» οι πόρτες των χώρων. Οι τζαμαρίες με τα μικρά

αρμονικά φαινόμενα, ο τσατμάς, το μπαγδατί, τα πλακάκια στα δάπεδα, το χρώμα (το οργανικό χρώμα, όχι η μπογιά) στους τοίχους και στα ταβάνια –καταστάλαγμα εμπειρίας γενεών μαστορίστικης παράδοσης- πίσω από νεοκλασικές όψεις που μετέχουν ουσιαστικά στο κτίσμα χωρίς να είναι πια σκηνογραφικές. Οι αναλογίες, οι αντιθέσεις των ανοιγμάτων, τα επιστύλια, οι πεσσοί, τα διαζώματα, εκφράζουν στην τωρινή τους χρήση, ότι ο γραφικός χαρακτήρας σε ένα χειρόγραφο: τον ιδιοκτήτη του σπιτιού.

Όμως σε τελευταία ανάλυση πίσω από όλη αυτή την γοητεία που αναδειχνεται από την ποιότητα των λαϊκών νεοκλασικών σπιτιών, υπάρχει κυρίαρχο αυτό το στοιχείο που ονομάζεται ποιητικό στοιχείο. Και ακριβώς αυτή η ποιητική διάθεση στον τρόπο που χτίζανε οι λαϊκοί μαστόροι ήταν αυτό που οι ίδιοι ονομάζανε μεράκι, μεράκι για την δουλειά τους. Όμως δεν αρκούσε το μεράκι, χρειαζόταν και μία αλλιότικη στάση και αποτίμηση των αξιών της ζωής. Χρειαζόταν να πιστεύεις ότι η ομορφιά είχε το προβάδισμα ή έστω μία από τις πρώτες θέσεις στην ιεραρχία των αξιών.

Σταθερό χαρακτηριστικό στοιχείο η Loggia στο κεντρικό τμήμα της όψης. Ο συγκεκριμένος αυτός τύπος επηρεασμένος από την βυζαντινή αρχιτεκτονική πρωτοεμφανίζεται στην Αθήνα με το μέγαρο της δούκισσας της Πλακεντίας (Ιλίσια 1840-48) Αρχιτέκτων ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΚΛΕΑΝΘΗΣ (τώρα Βυζαντινό μουσείο),

Το αρχαιολογικό μουσείο στην οδό Πατησίων. Ο Th. Hansen τροποποίησε το αρχικό σχέδιο το 1868 και ο Παναγιώτης Κάλκος ανέλαβε την εκτέλεση του

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

Το κεντρικό τμήμα της προσόψεως του Βασιλικού
Θεάτρου, 1892-1900 Αρχιτέκτων Ε.Τσίλλερ

Τα ανάκτορα στην οδό Ηρώδου του Αττικού , 1890
Αρχιτέκτων Ε.Τσίλλερ

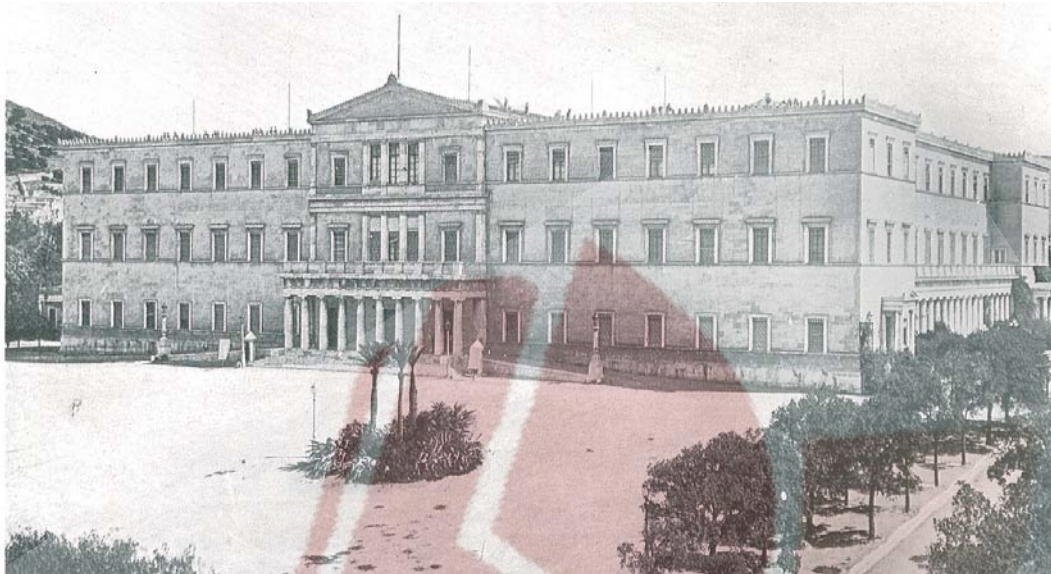
Το Μετσόβιο Πολυτεχνείο .Θεμελιώθηκε το1862 και τελίωσε το 1876.Αρχιτέκτων Λυς.Καυτητζόγλου

Στοά και προπύλαιο από την βόρεια πλευρά του Πολυτεχνείου

Εσωτερικό της στοάς

Τα ανάκτορα.Θεμελιώθηκε το 1836, τελίωσαν το 1840.Αρχιτέκτων Fr Gaertner

Η Αθηναϊκή τριλογία Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο, Ακαδημία,